

Jacek Pomiankiewicz

Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet w Polsce – wybrane zagadnienia

Enforcing a prison sentence against women in Poland – selected issues

Autor omawia akty prawne, które są podstawą funkcjonowania polskiego systemu penitencjarnego i dotyczą wykonania kary pozbawienia wolności wobec kobiet. W systemie polskim zasadniczo prawa kobiet i mężczyzn pozbawionych wolności są równe, poza wyjątkami wynikającymi z odrębności płci (kobiety mają większą niż mężczyźni trudność z przystosowaniem się do warunków izolacji więziennej). Autor zwraca też uwagę na odstępstwa od ogólnych zasad wykonywania kary pozbawienia wolności. Omawia obraz psychologiczny kobiet w zakładzie karnym oraz oddziaływania resocjalizacyjne stosowane wobec nich, opisuje także najbardziej znane zakłady karne dla kobiet, tj. w Grudziądzu, Lublińcu, Krzywańcu i Czersku. Współcześnie w Polsce obowiązujące regulacje oraz praktyki związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności wobec kobiet uwzględniają międzynarodowe standardy.

Słowa kluczowe: więziennictwo, kara pozbawienia wolności, resocjalizacja, kobieta.

The author discusses legal acts that are the basis for the functioning of the Polish penitentiary system and relate to the implementation of a prison sentence against women. In the Polish system, in principle, the rights of women and men deprived of their liberty are equal, with the exception of gender differences (women have greater difficulty than men to adapt to prison conditions). Draws attention to departures from the general principles of executing a prison sentence. He discusses the psychological picture of women in prison and social rehabilitation interactions applied to women. The most known penitentiary institutions for women have

been described and discussed, in Grudziądz, Lubliniec, Krzywicz and Czersk. In Poland, currently applicable regulations and practices related to the execution of a prison sentence against women take into account international standards.

Key words: prison system, imprisonment, resocialization, woman.

Wprowadzenie

Polski system penitencjarny

Podstawowym aktem prawnym, który określa i jest podstawą funkcjonowania polskiego systemu penitencjarnego, jest ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (k.k.w.), która weszła w życie 1 września 1998 r.¹. Ustawa ta:

- stanowi zbiór przepisów normujących sposób i cel wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania, rodzaje i typy zakładów karnych, strukturę i zasady kierowania zakładem karnym, system wykonywania kary, cele i sposoby klasyfikacji skazanych;
- określa również prawa i obowiązki osób pozbawionych wolności, a także wiele innych kwestii szczegółowych, jak np. zatrudnienie, nauczanie, działalność terapeutyczną, opiekę medyczną, kontakty osób pozbawionych wolności ze społeczeństwem, zasady pomocy postpenitencjarnej;
- zawiera także przepisy regulujące postępowanie wobec określonych kategorii skazanych, np. młodocianych oraz kobiet pozbawionych wolności, w tym kobiet w ciąży i matek dzieci do lat trzech.

Na podstawie powyższej ustawy minister sprawiedliwości, któremu podlega więziennictwo, wydał kilkadziesiąt rozporządzeń, które w sposób szczegółowy regulują tryb i zasady oraz standardy postępowania w określonych sytuacjach wobec osób pozbawionych wolności. Przepisy te obowiązują wszystkich funkcjonariuszy i pracowników cywilnych Służby Więziennej.

Ustawa kodeks karny wykonawczy i wydane na jej podstawie przepisy szczegółowe w pełni uwzględniają postanowienia konwencji

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r., poz. 523).

międzynarodowych, które Polska ratyfikowała lub przyjęła wcześniej, lub wraz z akcesją do Unii Europejskiej w 2004 r.

Są to m.in.:

- Wzorcowe reguły minimalne postępowania z więźniami ONZ z 1957 r.,
- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z 1966 r. (wszedł życie w 1976 r.),
- Europejska konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1984 r.),
- Europejska konwencja praw człowieka (otwarta w 1950 r., weszła w życie w 1953 r.),
- Europejskie reguły więzienne z 2006 r.²

Regulacje prawne w odniesieniu do kobiet uwzględniają ponadto Konwencję o prawach dziecka ONZ z 1989 r. oraz zalecenie R(2000)1469 przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w sprawie matek i niemowląt w więzieniach³.

Podkreślić należy, że z wejściem w życie obowiązującego prawa karnego w 1998 r. normą prawną zostały objęte wszystkie obszary postępowania wobec kobiet pozbawionych wolności, które stanowią przedmiot rekomendacji wymienionych w projekcie sprawozdania Komisji Praw Kobiet i Równouprawnienia Parlamentu Europejskiego w sprawie szczegółowej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI))⁴.

Formacją zawodową, która odpowiada za praworzędne wykonywanie postanowień z zakresu prawa penitencjarnego jest Służba Więzienna (dalej: SW), umundurowana i uzbrojona formacja apolityczna, działająca w oparciu o odrębną ustawę⁵. SW wykonuje zadania w zakresie wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności.

² Zob.: *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72-73, numer specjalny.

³ J. Pomiankiewicz, *Wykonanie tymczasowego aresztowania i kary pozbawienia wolności wobec kobiet w Polsce – zarys zagadnienia*, [w:] *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Problemy administracji, zarządzania i ekonomii. Księga Pamiątkowa prof. J. Jaskierni*, red. nauk. R.M. Czarny i K. Spryszak, Toruń 2012, s. 333-350.

⁴ *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998-2008*, pod red. I. Dybalskiej, Warszawa 2009, s. 27-28; szerzej na temat wykonania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w innych państwach zob.: G. Lewandowski, *Kobieta w zakładzie karnym*, Warszawa 1994.

⁵ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848).

Aktualnie (stan na 31 grudnia 2019 r.) w SW zatrudnionych jest 26 890 funkcjonariuszy (w tym 5445 kobiet) oraz prawie 2000 pracowników cywilnych (w tym 1245 kobiet), w tej liczbie na pełny etat 1351 osób (w tym 945 kobiety). Kobiety stanowią 23,59% ogółu osób zatrudnionych w więziennictwie⁶.

Jednostki penitencjarne w Polsce, od roku 2009 funkcjonujące w formule organizacyjnej oddziałów penitencjarnych, wciąż modyfikowanych, tworzą strukturę zamkniętą i są niemal samowystarczalne pod względem zapewnienia potrzeb bytowych, zdrowotnych, oddziaływań wychowawczych i bezpieczeństwa osadzonych⁷.

Polski system penitencjarny obejmuje aktualnie 130 jednostek, tj. aresztów śledczych i zakładów karnych oraz podległe im 50 oddziałów zewnętrznych⁸. W ostatnich 10 latach infrastruktura więzienna podlegała licznym strukturalno-organizacyjnym zmianom oraz intensywnej rozbudowie i modernizacji w związku z ciągłą potrzebą zwiększania miejsc zakwaterowania osadzonych oraz polepszania stanu technicznego użytkowanych obiektów⁹.

Kara pozbawienia wolności w Polsce jest wykonywana w trzech rodzajach zakładów karnych. Są to zakłady karne dla młodocianych, dla odbywających karę po raz pierwszy i dla recydywistów penitencjarnych. Dzieli się na trzy typy: zakłady karne typu zamkniętego, półotwartego i otwartego. Kara pozbawienia wolności wykonywana jest w trzech systemach: zwykłym, programowanego oddziaływania i systemie terapeutycznym.

W polskich jednostkach penitencjarnych (stan na 31 grudnia 2019 r.) przebywało 74 130 więźniów przy pojemności 78 485, ogółem zaludnienie faktyczne wynosiło 92,2%. W tym było 8520 tymczasowo aresztowanych (w tym 503 kobiety – 5,9%), 64 811 skazanych (2646 kobiet – 4,08%) i 799 ukaranych (51 kobiet – 6,4%). Karę dożywotniego pozbawienia

⁶ Podaję za: Stan etatów w SW na dzień 31 grudnia 2019 r., Informacja, Biuro Kadr i Szkolenia CZSW w Warszawie, grudzień 2019 r., zob.: <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-biezaca,grudzień2019> (dostęp: 20.01.2020).

⁷ Zarządzenie nr 23/18 Dyrektora SW z dnia 18 kwietnia 2018 r. w sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, zob.: bip.sw.gov.pl (dostęp: 25.01.2020); więcej na temat: K. Keller, *Modernizacja systemu penitencjarnego w Polsce – koncepcja oddziałów penitencjarnych*, [w:] P. Szczepaniak (red.), *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*, Warszawa 2013.

⁸ Podaję wg: Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych, CZSW Warszawa, wg stanu na dzień 8 stycznia 2020 r., <https://sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as> (dostęp: 28.02.2020).

⁹ Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. o ustanowieniu „Programu modernizacji Służby Więziennej w latach 2017-2020” (Dz.U. z 2016 r., poz. 2176), zob. też: <https://sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-modernizacja-w-praktyce1>, (dostęp: 22.01.2020).

wolności odbywały 474 osoby, w tym 14 kobiet (2,95%). Ustalony status osadzonych tzw. niebezpiecznych miało 143 osoby (w tym jedna kobieta tymczasowo aresztowana). Osadzonych z kręgu przestępczości zorganizowanej było 3489 (4% populacji osadzonych), a cudzoziemców – 1310¹⁰.

Wydawać się może, iż pod względem liczebności kobiety nie są w Polsce grupą znaczącą w więziennej populacji. Jednak analiza danych za lata 1989-2019 dowodzi, że nastąpił znaczny wzrost w stosunku do roku 1989, gdyż wówczas osadzonych kobiet było tylko 847 (2,1% ogólnej liczby więźniów)¹¹. Od tego czasu liczba kobiet trafiających do jednostek penitencjarnych systematycznie wzrastała i wynosi aktualnie 3200 osób (grudzień 2019 r.), co stanowi 4,31% ogółu osadzonych¹².

Wydatki na utrzymanie osadzonych i funkcjonowanie więziennictwa w Polsce poniesione ogółem w skali roku 2018 wyniosły 3 mld 127 mln 507 tys. (na średni stan osobowy więźniów w roku – ok. 74 077). Wydatki na utrzymanie jednej osoby pozbawionej wolności (tymczasowo aresztowany lub skazany) w 2018 r. (budżet krajowy oraz środki unijne) kształtowały się na poziomie: 115,67 zł dziennie, 3518,31 zł miesięcznie, ok. 42 219,68 zł rocznie¹³.

Kobieta w więzieniu – status i odrębności

W systemie polskim zasadniczo prawa kobiet i mężczyzn pozbawionych wolności są równe, poza wyjątkami wynikającymi z odrębności płci. Kobiety mają większą niż mężczyźni trudność z przystosowaniem się do warunków izolacji więziennej. Dlatego też w polskim systemie

¹⁰ Przy ustalaniu wskaźnika nie uwzględnia się osób, które przebywają poza terenem jednostki penitencjarnej w związku z samowolnym przedłużeniem czasu przepustki, ucieczką, pobytem w zakładzie leczniczym, w pomieszczeniach Policji oraz wydanych do innego państwa w charakterze świadka w toczącym się postępowaniu karnym, wg informacji CZSW, [http://www.sw.gov.pl/index.php/statystyki/72 BIS-03401-22/09/6616](http://www.sw.gov.pl/index.php/statystyki/72%20BIS-03401-22/09/6616).

¹¹ *Kobieta w więzieniu...*, s. 47-48.

¹² Więcej na temat przestępczości kobiet zob. m.in.: K. Bonda, *Polskie morderczynie*, Warszawa 2008, gdzie przedstawione zostały portrety czternastu kobiet skazanych z artykułu 148 k.k., czyli za zbrodnię morderstwa (wypowiedzi skazanych kobiet, ich skrócone życiorysy, przebieg zbrodni na podstawie akt procesowych, opinie psychologów); J. Malec, *Przestępczość to ciekawe zjawisko – kryminologia nieelitarna*, Warszawa 2006; K. Biel, *Przestępczość dziewcząt*, [w:] W. Kubik, Br. Urban (red.), *Uwarunkowania i wzory marginalizacji społecznej współczesnej młodzieży*, Kraków 2005; W. Andraszczyk, *Przestępczość kobiet w wybranych teoriach kryminologicznych-konteksty płci kulturowej*, „Resocjalizacja Polska” 2017, nr 14, s. 85-92; J. Brzezińska (red.), *Przestępczość kobiet*, Monografie, Warszawa 2017.

¹³ Wybrane zagadnienia statystyczne, CZSW Warszawa, 2019, zob.: [http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-biezaca,grudzien 2019](http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-biezaca,grudzien%202019) (dostęp: 20.01.2020).

penitencjarnym uwzględniono odstępstwa od ogólnych zasad wykonywania kary pozbawienia wolności.

Kwestie odrębne regulują zapisy kodeksu karnego wykonawczego¹⁴ oraz przepisy wykonawcze, głównie regulamin organizacyjno-porządkowy wykonywania kary pozbawienia wolności¹⁵. Najważniejsze z nich to:

- kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn (art. 87 § 1 k.k.w.);
- skazana kobieta odbywa karę w zakładzie karnym typu półotwartego, chyba że stopień demoralizacji lub względy bezpieczeństwa przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie karnym innego typu (art. 87 § 2 k.k.w.);
- kobiecie ciężarnej lub karmiącej zapewnia się opiekę specjalistyczną (art. 87 § 3 k.k.w.);
- funkcjonowanie więziennych domów dla matki i dziecka, w których skazane mogą sprawować bezpośrednią opiekę nad własnym dzieckiem do lat trzech (art. 87 § 4 k.k.w.);
- skazana kobieta korzysta co najmniej raz dziennie z ciepłej wody oraz dwa razy w tygodniu z ciepłej kąpieli (§ 31 ust. 4 regulaminu organizacyjno-porządkowego...);
- wobec osadzonych kobiet ciężarnych i karmiących dyrektor zakładu karnego może dokonywać, na wniosek lekarza lub po zasięgnięciu jego opinii, odstępstwa od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary w zakresie wynikającym z potrzeb stanu fizycznego lub psychicznego tych kobiet (§ 28 ust. 1 regulaminu organizacyjno-porządkowego...);
- skazaną kobietę ciężarną przenosi się na dwa miesiące przed przewidywanym terminem porodu do szpitalnego oddziału ginekologiczno-położniczego w zakładzie karnym lub areszcie śledczym (§ 28 ust. 2 regulaminu organizacyjno-porządkowego...);
- wobec kobiet ciężarnych, karmiących lub sprawujących opiekę nad własnymi dziećmi w domach matki i dziecka nie stosuje się niektórych kar dyscyplinarnych (wymienionych w art. 143 § 1 pkt 4, 5 lub 8), a więc:
 - pozbawienia możliwości otrzymania paczek żywnościowych, na okres do 3 miesięcy,

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r., poz. 523).

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2016 r., poz. 2231).

- pozbawienia lub ograniczenia możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych na okres do 3 miesięcy,
- umieszczenia w celi izolacyjnej na okres do 28 dni.
- względem kobiet o widocznej ciąży, w zakresie środków przymusu bezpośredniego, funkcjonariusz może użyć wyłącznie siły fizycznej w postaci technik obezwładnienia.

Natomiast w przypadku, kiedy zachodzi konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie bądź zdrowie funkcjonariusza albo innej osoby, a użycie siły fizycznej względem kobiet o widocznej ciąży jest niewystarczające albo niemożliwe, funkcjonariusz może użyć innych środków przymusu bezpośredniego albo broni palnej. Przy czym należy pamiętać, że użycie środka przymusu bezpośredniego następuje z uwzględnieniem jego właściwości, a także stanu osoby, względem której ma być użyty. W przypadku użycia środka przymusu bezpośredniego w postaci pasa obezwładniającego wobec kobiety o widocznej ciąży, osobie tej trzeba niezwłocznie zapewnić pomoc medyczną, z kolei dalsze użycie tego środka uzależnia się od opinii osoby, która udziela tej pomocy¹⁶.

Skazane kobiety odbywają karę w zakładzie karnym typu półotwartego, jeśli stopień demoralizacji albo względy bezpieczeństwa nie przemawiają za odbywaniem kary w innym zakładzie. Taka regulacja jest wynikiem tego, iż kobiety dużo gorzej znoszą odbywanie kary pozbawienia wolności niż mężczyźni, ale też nie stwarzają zazwyczaj takiego zagrożenia społecznego jak skazani mężczyźni (zob. powyżej dane dotyczące kategorii „osadzony niebezpieczny”).

Natomiast do zakładu karnego typu zamkniętego mogą być kierowane skazane kobiety, które stwarzają zagrożenie społeczne lub zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, a także te, których właściwości oraz warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, zachowanie po dokonaniu przestępstwa, negatywna ocena postawy oraz zachowania w areszcie śledczym lub inne szczególne okoliczności zwracają uwagę, iż należy wykonywać karę w warunkach zwiększonej izolacji oraz zabezpieczenia.

¹⁶ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628 z późn. zm.).

W oddziaływaniach na skazane kobiety również obowiązuje ogólna zasada wolnej progresji, czyli mogą być one degradowane lub awansowane, stosownie do postępów w procesie resocjalizacji.

Fundamentalne znaczenie w polskim systemie penitencjarnym ma również zapewnienie kobiecie ciężarnej albo karmiącej odpowiedniej opieki specjalistycznej. Lekarz określa zakres oraz częstotliwość świadczeń zdrowotnych, które udzielane są skazanej kobiecie ciężarnej, jak i wydaje zalecenia co do wyżywienia dietetycznego, czasu oraz warunków odbywania przez ciężarną skazaną spaceru i kąpieli. Wobec skazanych kobiet ciężarnych oraz karmiących dyrektor zakładu karnego może zastosować konieczne odstępstwa, na wniosek lekarza albo po zasięgnięciu jego opinii, od zaplanowanego w regulaminie sposobu odbywania kary pozbawienia wolności (w ramach obowiązujących przepisów wynikających z potrzeby uwzględnienia stanu fizycznego albo psychicznego tych kobiet). Dodatkowo skazana kobieta ciężarna lub karmiąca ma prawo do dłuższego spaceru oraz do dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym, za środki pieniężne, które pozostają do dyspozycji w depozycie.

Na prośbę kobiet pozbawionych wolności, które wychowują dzieci do lat 3 oraz za zgodą sądu opiekuńczego, można pozwolić na sprawowanie stałej oraz bezpośredniej opieki nad dziećmi w domach matki i dziecka, organizowanych przy wskazanych zakładach karnych, w przeciwnym razie względy wychowawcze albo zdrowotne, które potwierdzone są opinią lekarza lub psychologa, przemawiają za rozdzieleniem matki od dziecka lub za przedłużeniem albo skróceniem tego okresu. Domy matki i dziecka mają za zadanie kierować się dobrem dziecka i mają na celu utrzymanie więzi rodzinnych, aby zapobiec recydywie oraz reintegracji społecznej. Przyjęcie dziecka wraz z matką pozbawioną wolności następuje na jej pisemny wniosek, który jest składany do dyrektora zakładu karnego, przy którym dom został zorganizowany. Do wniosku dołącza się odpis skrócony aktu urodzenia dziecka. Dyrektor zakładu karnego zawiadamia właściwy sąd opiekuńczy o złożonym przez matkę pisemnym wniosku. Umieszczenie dziecka w takim domu wymaga zgody ojca, jeśli przysługuje mu władza rodzicielska. W sytuacji, kiedy brakuje takiej zgody, albo w razie niemożliwości jej uzyskania, decyzję podejmuje sąd opiekuńczy. Skazana matka oraz jej dziecko zostaje przyjęta do domu po uzyskaniu zgody sądu opiekuńczego, a w wyjątkowych przypadkach po złożeniu wniosku, i może pozostać w nim do czasu otrzymania zgody

sądu opiekuńczego. Decyzje w sprawie kierowania oraz przebywania skazanej oraz dziecka w domu dla matki i dziecka nie należą do właściwości komisji penitencjarnej¹⁷.

Domem dla matki i dziecka zarządza kierownik podlegający dyrektorowi zakładu karnego. W domu powinny znajdować się pomieszczenia, takie jak: pokoje sypialne dla matek oraz dzieci, sale do zajęć pielęgnacyjnych oraz wychowawczych, pomieszczenia do przygotowywania posiłków, pomieszczenia do udzielania świadczeń zdrowotnych, pomieszczenia sanitarne oraz gospodarcze, pomieszczenie izby chorych, pokoje dla personelu, których wyposażenie powinno być zbliżone do warunków domowych. W organizacji oraz działaniu domów dla matki i dziecka nie jest stosowany art. 69 k.k.w., który stanowi o wykonywaniu kary pozbawienia wolności w zakładach karnych określonych rodzajów. Nie ma więc znaczenia, czy skazana matka jest recydywistką penitencjarną, młodocianą bądź odbywającą karę po raz pierwszy, ponieważ zawsze będzie odbywać karę w zakładzie karnym, przy którym został zorganizowany dom matki i dziecka.

Odstępstwem dla kobiet jest również instytucja odroczenia wykonywania kary pozbawienia wolności. Odroczenie może być udzielane niejednokrotnie, jednak łączny okres odroczenia nie może przekroczyć roku, chyba że chodzi o kobietę ciężarną bądź w okresie do 3 lat po urodzeniu dziecka oraz sprawowania nad nim opieki. Odstępstwo to ma charakter podmiotowy. W takim przypadku maksymalny okres odroczenia nie może być dłuższy niż okres ciąży, z powodu której nastąpiło odroczenie, a potem 3-letni okres po urodzeniu dziecka. Założeniem do stosowania odroczenia jest fakt sprawowania stałej i bezpośredniej opieki skazanej nad dzieckiem, a także ustalenie, iż umieszczenie osadzonej w zakładzie karnym pociągnęłoby zbyt ciężkie skutki dla dziecka albo innych członków rodziny osadzonej. Warto dodać, iż odroczenie wykonania kary ciężarnej kobiecie oraz w okresie 3 lat po urodzeniu dziecka może mieć miejsce także po wykorzystaniu przez osadzoną rocznego okresu odroczenia wykonania kary pozbawienia wolności, jeśli natychmiastowe wykonanie kary pociągnęłoby dla osadzonej albo jej rodziny zbyt ciężkie skutki, bądź jeśli liczba skazanych w zakładach karnych albo aresztach śledczych przekracza w skali kraju całkowitą pojemność tych zakładów. Należy także

¹⁷ M. Pytel, P. Hamera, *Kobiety w warunkach izolacji penitencjarnej*, dostępne: <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-krzywancu-kobiety-w-warunkach-izolacji-penitencjarnej>

podkreślić, iż odroczenie w okresie ciąży oraz 3 lat po urodzeniu dziecka jest nieobowiązkowe. Istnieje możliwość osadzenia kobiety pozbawionej wolności w zakładzie karnym, przy którym utworzony jest dom dla matki i dziecka. Odroczenie wykonania kary na okres do 3 lat po urodzeniu dziecka nie ma charakteru jednorazowego. Jeśli po wykorzystaniu tego okresu bądź w trakcie korzystania z odroczenia wykonywania kary osadzona powtórnie zajdzie w ciążę albo będzie osobiście sprawowała opiekę nad swoim następnym dzieckiem, to zaistnieją fundamenty do odroczenia wykonania kary z tego powodu na kolejny okres¹⁸.

Jedynym obszarem szczegółowo uregulowanym z myślą o płci żeńskiej jest wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet, matek dzieci do lat trzech¹⁹.

Oddziaływania resocjalizacyjne wobec kobiet – obraz psychologiczny

Kobiety zdecydowanie trudniej i bardziej skomplikowanie znoszą izolację więzienną, a jak mówią na podstawie swoich obserwacji doświadczeni funkcjonariusze więzienni w Polsce: „jak kobieta siedzi, to z problemami całego świata”²⁰.

Odrębność metod i środków stosowanych w traktowaniu kobiet w izolacji penitencjarnej wydaje się być w ostatnich kilkunastu latach coraz bardziej wyraźnie dostrzegana. Widocznym argumentem jest „fakt stopniowego łagodzenia uciążliwości odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety (...) od wielu lat podejmowane są wysiłki, zarówno w płaszczyźnie ustawodawczej, jak i wykonawczej, by odbywanie kary więzienia przez te osoby miało wymiar coraz bardziej humanitarny”²¹.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Szerzej na ten temat: K. Sitnik, *Odmienności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet w obowiązującym ustawodawstwie polskim*, „Acta Erasmitiana”, *Prace z zakresu integracji europejskiej oraz nauk penalnych*, red. M. Sadowski, P. Szymaniec, Katedra Doktryn Politycznych i Prawnych Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011, s. 293-302, dostępne w wersji elektronicznej: <https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/40897/019.pdf>; Tejże, *Uwagi dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przywieszonych Domach dla Matki i Dziecka*, „Nowa kodyfikacja prawa karnego” 2012, t. XXVIII, pod. red. T. Kalisz, Uniwersytet Wrocławski, s. 231-245.

²⁰ *Kobieta w więzieniu...*, s. 37.

²¹ T. Sakowicz, *Resocjalizacja skazanych kobiet w Polsce: teoria i praktyka; propozycje rozwiązań systemowych*, [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce-w poszukiwaniu skuteczności*, pr. zb. pod red. H. Machela, Gdańsk 2006, s. 251 i nast.

Funkcjonariusze SW często podkreślają, że praca z kobietami bardzo różni się od pracy wśród mężczyzn i jest o wiele trudniejsza. Kobiety charakteryzują się większą wrażliwością na skutki izolacji, znoszą ją zdecydowanie gorzej od mężczyzn, przede wszystkim ze względu na ich delikatniejszą konstrukcję psychiczną, większą wrażliwość i skłonność do płaczu, silniejszą potrzebę bliskości, „wygadania się” itp. U wielu osadzonych kobiet zauważa się lęk o rozbitcie rodziny, utratę męża, dzieci, niepokój o los osób najbliższych pozostawionych na zewnątrz, troska o utrzymanie więzi rodzinnych. Podczas izolacji więziennej kobiety najbardziej odczuwają potrzebę miłości i bezpieczeństwa. Dowodem tego są częste kontakty (w różnej formie: widzenie, korespondencja) z osobami bliskimi. W rozmowach z personelem pozytywnie oceniają wpływ kontaktu z rodziną na swoje samopoczucie i znoszenie izolacji. W zdecydowanej większości deklarują, iż po zwolnieniu powrócą do rodziny. Wysyłając korespondencję, szczególnie dbają o estetyczny wygląd listów i kopert, które misternie i pieczołowicie ozdabiają, poświęcając temu wiele godzin, tworząc swoisty rytuał. Kobiety często (w odróżnieniu od mężczyzn) wysyłają różne prezenty do rodzin, a zwłaszcza do dzieci. Są to zabawki kupione w więziennej kantine, a także wytwory własne: serwetki, swetry, szaliki, skarpetki, ozdobione specjalnie książeczki. Nierzadko przesyłają także choćby drobne kwoty zarobionych przez siebie pieniędzy. Świadczy to o dużej wadze rodziny w ich życiu, potrzebie bliskości i kontaktu emocjonalnego. Poukładane misternie liczne podusieczki i serwetki na więziennych łóżkach, szafkach i półkach oraz fotografie dzieci w ozdobnych ramkach, stanowią namiastkę domu.

Kobiety szukają także wsparcia i kontaktu emocjonalnego w społeczności więziennej, wśród współosadzonych i personelu. Trudno adaptują się do warunków więziennych, ale jeśli to zrobią, są mocno zintegrowane ze swoim codziennym środowiskiem. Niestety w polskich warunkach respektowanie tych zasad nie jest zbyt łatwe ze względu na wspomnianą dużą rotację osadzonych w związku ze zjawiskiem przeludnienia. Powoduje ono konieczność istnienia cel tzw. wieloosobowych, w których musi jednocześnie urządzić sobie życie kilka kobiet. Mają one do dyspozycji w celi jeden kącik sanitarny. Łaźnia, podręczna kuchenka, świetlica, punkt biblioteczny służą kilkudziesięciu osobom z oddziału.

Biologiczna odrębność kobiet, ich macierzyństwo, silniejszy niż u mężczyzn związek emocjonalny z bliskimi, sprawia, iż stanowią one kategorię osób wymagającą odrębnego i zarazem specyficznego traktowania

podczas izolacji penitencjarnej. Dlatego też oddziaływania wychowawcze wobec kobiet podejmuje się możliwie jak najszybciej po przyjęciu do jednostki penitencjarnej, już na etapie tymczasowego aresztu. Wybór ofert należy na ogół do samych osadzonych, choć ze względu na różne ich kategorie, stosowane są zróżnicowane zakresy oddziaływań (metody, środki, programy, szczególnie wobec skazanych odbywających karę w systemie terapeutycznym i programowanego oddziaływania). Osadzone mają możliwość korzystania ze wszystkich przedsięwzięć ułatwiających ich powrót do społeczeństwa.

Z opinii funkcjonariuszy SW wynika, iż skazane kobiety po urodzeniu dziecka zmieniają się na lepsze. Dziecko dla tych skazanych jest bodźcem do tego, by podjąć pracę, naukę, odzyskać prawa rodzicielskie, znaleźć mieszkanie i nie powrócić już na drogę przestępczą. Obecność dziecka przy matce, która odbywa karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym, ma pozytywny wpływ na resocjalizację matki. Kobieta po urodzeniu dziecka staje się w sposób widoczny bardziej odpowiedzialna.

Kobiety osadzone w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych korzystają w pełni z dostępnych świadczeń zdrowotnych w ramach systemu opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności. W związku ze specyfiką potrzeb zdrowotnych kobiet powołany jest dla nich specjalny oddział ginekologiczno-położniczy zlokalizowany w Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu.

Wśród kobiet uwięzionych znaczną część stanowią osoby będące ofiarami przemocy domowej ze strony partnera życiowego, od którego najczęściej doświadczały patologicznych form przemocy psychicznej, fizycznej i seksualnej. Kobiety te, najczęściej nigdy nie zamierzały zabić swojego partnera (mąż, konkubent), a znalazłszy się w izolacji mają wysokie poczucie winy i wstydu. Niejednokrotnie w rozmowach podkreślają, że „kochały swoich oprawców”. Już w pierwszej fazie osadzenia w areszcie śledczym personel psychologiczny i wychowawczy próbuje zmienić ich kierunek myślenia, aby kobiety doznające w przeszłości przemocy domowej, stając przed sądem skazującym, umiały opisać traumatyczne sytuacje, które doprowadziły je do tragicznego skutku – czynu przestępczego, aby zrozumiały, że ich działanie było następstwem dramatycznych losów życiowych. Praca z tą specyficzną grupą kobiet już w areszcie jest bardzo trudna, ponieważ przez długi okres pobytu w odosobnieniu żyją w sprzecznie podwójnej roli, tj. sprawczyni okrutnego przestępstwa, zabójstwa drugiego człowieka i katowanej, poniżanej, maltretowanej żony,

konkubiny, córki. U kobiet ofiar przemocy domowej niejednokrotnie dominuje poczucie wyuczony bezradności, niska samoocena, rozchwianie emocjonalne, poczucie zagrożenia oraz pourazowy zespół stresowy.

Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności są „schowane”, depresyjne i smutne. Zazwyczaj decydują się na odbywanie kary w systemie programowanego oddziaływania, chcąc uzyskać lepsze warunki do odbywania kary, a także zwiększyć szanse na uzyskanie przepustek. Skazane często zgłaszają chęć podjęcia pracy na terenie zakładu karnego. Chętnie uczestniczą w zajęciach kulturalno-oświatowych, sportowych i religijnych. Raczej nie utrzymują kontaktów z dzieckiem poza terenem zakładu karnego, ponieważ starają się zataić przed nim fakt uwięzienia. Natomiast kobiety skazane, które odbywają karę z dzieckiem, chętnie się nim opiekują, dbają o nie, wykazują zainteresowanie. Dziecko zdecydowanie wpływa na zmianę postawy matki, dzięki czemu kobiety stają się bardziej odpowiedzialne, a ich zachowanie jest bardziej stabilne. Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności z dziećmi są nastawione na współpracę z administracją i dążą do poprawy swoich zachowań²².

Badania przeprowadzone przez T. Sakowicza w polskich zakładach karnych wśród kobiet w 2000 r. pokazują, z czym należy się zgodzić, że kobiety „mają gorące pragnienie poprawy swego życia, że mają poprawną hierarchię wartości i są związane bardzo mocno ze swoim środowiskiem rodzinnym. Stosowana wobec nich koncepcja zróżnicowanych oddziaływań zdaje się być wyjątkowo interesująca dla stworzenia systemu resocjalizacyjnego, uwzględniającego uwarunkowania osobowościowe i środowiskowe w pracy korekcyjnej”²³.

Aktualne przepisy wewnętrzne obowiązujące w SW od jesieni 2018 r.²⁴ wskazują, że oddziaływania psychologiczne i wychowawcze wobec kobiet muszą być dostosowane do ich specyficznych potrzeb. Programy powinny uwzględniać przede wszystkim profilaktykę uzależnień, kształtowanie właściwych postaw rodzicielskich, radzenie sobie z emocjami, także z tymi dotyczącymi osób doznających przemocy lub ją stosujących, oraz zawierać informacje o prawach kobiet, o pomocy prawnej i nabywaniu praktycznych

²² Szerzej na ten temat: M. Teleszewska, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet*, Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2018, s. 264-269 (rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. G.B. Szczygieł), dostępna: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7112/1/M_Teleszewska_Wykonywanie_kary_pozbawienia_wolnosci_wobec_kobiet.pdf.

²³ T. Sakowicz, op. cit., s. 282.

²⁴ Instrukcja nr 2/2018 Dyrektora Generalnego SW z 21 listopada 2018 r. w sprawie postępowania z osadzonymi kobietami, dostępne: <https://bip.sw.gov.pl/>

umiejętności społecznych. W sprawach czynności ochronnych nakazuje się odpowiedni dobór funkcjonariuszy pełniących obowiązki w kontakcie z kobietami. Istotne jest zwracanie bacznej uwagi na zmiany nastroju skazanych, ich zachowania, wyglądu. Służba oddziałowego musi być pełniona przez funkcjonariuszkę SW. Tylko w szczególnie uzasadnionych przypadkach dopuszcza się osadzanie kobiet w innym niż żeński oddziale, a decyzję o tym podejmuje dyrektor jednostki po zapoznaniu się ze stanowiskiem kierownika działu penitencjarnego i ochrony (w przypadku tymczasowo aresztowanej także kierownika ewidencji). W oddziałach kobiecych do prac porządkowych oraz pomocniczych zatrudnia się głównie kobiety. Jeśli zajmują się tym mężczyźni, funkcjonariusze muszą zapewnić odpowiedni, skuteczny nadzór. Oddziały kobiece powinny dysponować nie tylko świetlicą i pomieszczeniem do kontroli osobistej, lecz także salą edukacyjną i do zajęć ruchowych, zapleczem socjalnym wyposażonym w urządzenia gospodarstwa domowego oraz pomieszczeniem gospodarczym pełniącym funkcję pralni, suszarni, prasowni. Konieczne jest również zapewnienie optymalnych warunków do utrzymywania kontaktu osadzonych z osobami bliskimi, w szczególności z dziećmi. Pomóc w tym ma zasada udzielania w pierwszej kolejności wizyt osobom odwiedzającym z małymi dziećmi i osobom niepełnosprawnym, dostosowanie poczekalni dla odwiedzających do potrzeb dzieci, tworzenie i doposażenie w salach wizyt kącików zabaw. A jeśli to możliwe, powinny być wyodrębnione oddzielne pomieszczenia do spotkań z małymi dziećmi i osobami niepełnosprawnymi.

Wybrane jednostki penitencjarne dla kobiet – specyfika

W Polsce kobiety pozbawione wolności przebywają w sumie w 23 jednostkach penitencjarnych: w 10 aresztach śledczych (w: Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Katowicach, Kielcach, Koszalinie, Krakowie, Lublinie, Opolu i Warszawie Grochowie) w 8 zakładach karnych (Goleńców, Grudziądz Nr 1, Nowa Huta, Krzywaniec, Łódź Nr 1, Łódź Nr 2, Rzeszów, Wrocław Nr 1) oraz w 5 oddziałach zewnętrznych (Pobiedziska – podległy ZK Gębarzewo, Środa Wielkopolska – ZK Gębarzewo, Lubliniec – ZK Herby, Czersk – ZK Koronowo, Turawa – AŚ Opole)²⁵.

²⁵ Podaję za: Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych, CZSW Warszawa, wg stanu na dzień 8 stycznia 2020 r., <https://sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as> (dostęp: 28.02.2020).

W Polsce jest 130 jednostek penitencjarnych, jednak tylko w 23 z nich kobiety mogą odbywać karę pozbawienia wolności. Kobiety zatem często są umieszczane w zakładach karnych znacznie oddalonych od miejsca zamieszkania ich rodziny i dzieci. Zbyt duża odległość dzieląca miejsce przebywania bliskich od więzienia, w którym skazana przebywa, wpływa na ograniczoną możliwość częstego kontaktu i rozluźnienie więzi rodzinnych.

Najbardziej znane zakłady penitencjarne dla kobiet funkcjonują w Grudziądzu, Lublińcu, Krzywańcu i Czersku, o których nieco informacji poniżej.

Oddział Zewnętrzny w Lublińcu (województwo śląskie, OISW w Katowicach) podlega Zakładowi Karnemu w Herbach. Jest zakładem typu zamkniętego z oddziałami aresztu śledczego, zakładu karnego typu półotwartego oraz zakładu karnego typu otwartego. Pojemność oddziału zewnętrznego wynosi 230 miejsc. Ponadto odbywają tu karę kobiety skierowane do oddziałów terapeutycznych dla osób: z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, uzależnionych od środków odurzających lub substancji psychotropowych. Wobec skazanych kobiet w oddziałach terapeutycznych stosowane są następujące specjalistyczne programy:

- program edukacyjno-terapeutyczny dla kobiet z problemem alkoholowym,
- program edukacyjno-terapeutyczny dla kobiet ofiar przemocy domowej, trening umiejętności społecznych,
- trening gospodarowania budżetem domowym,
- program edukacyjny w zakresie promocji zdrowia i profilaktyki chorób zakaźnych i cywilizacyjnych,
- trening załatwiania spraw urzędowych.

W oddziale dla skazanych uzależnionych od środków odurzających lub substancji psychotropowych realizowany jest sześciomiesięczny program terapeutyczny. Zajęcia odbywają się zgodnie z harmonogramem zarówno w formie indywidualnej, jak i grupowej.

Budynek jednostki penitencjarnej powstał za panowania pruskiego pod koniec XIX wieku i od początku swego istnienia spełniał tę samą funkcję, co obecnie. Do połowy lat 60. XX wieku był przeznaczony dla mężczyzn. Po zakończeniu generalnego remontu w 1968 r. utworzono oddział dla tymczasowo aresztowanych i skazanych kobiet. Wtedy też powstał oddział o pojemności 54 miejsc dla kobiet z anomaliami psychicznymi,

prowadzony według nowego programu, jako oddział terapeutyczny dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo. W 1987 r. utworzono tu oddział dla skazanych kobiet uzależnionych od narkotyków przeznaczony dla 16-20 osób. W roku 2002 zaadaptowano dawne pomieszczenia hali produkcyjnej na oddział terapeutyczny dla 36 skazanych kobiet uzależnionych od środków odurzających lub substancji psychotropowych. W grudniu 2018 r. Zakład Karny w Lublińcu został przekształcony w Oddział Zewnętrzny Zakładu Karnego w Herbach²⁶.

W Zakładzie Karnym w Krzywańcu (woj. lubuskie, OISW w Poznaniu) karę pozbawienia wolności mogą odbywać skazane kobiety zakwalifikowane do wszystkich rodzajów i typów zakładów karnych oraz skazani mężczyźni zakwalifikowani do zakładu karnego typu zamkniętego lub zakładu karnego typu półotwartego dla recydywistów penitencjarnych. Ponadto wyodrębnione są oddziały dla: tymczasowo aresztowanych kobiet, terapeutyczny dla osadzonych mężczyzn uzależnionych od środków odurzających i psychotropowych oraz terapeutyczny dla skazanych kobiet uzależnionych od alkoholu.

Pojemność jednostki została ustalona na 834 miejsca zakwaterowania i 32 miejsca zakwaterowania w domu matki i dziecka. Osoby pozbawione wolności podczas pobytu w ZK w Krzywańcu mogą korzystać ze znajdujących się w oddziałach mieszkalnych punktów bibliotecznych, świetlic, salek rekreacyjnych, sali gimnastycznej, świetlicy centralnej i boiska sportowego. Organizowane są kursy zawodowe i spotkania grupy anonimowych alkoholików i anonimowych narkomanów. Kościoły i związki wyznaniowe prowadzą działalność duszpasterską, ewangelizacyjną i wspierającą duchowo osadzonych. Kadra Służby Więziennej współdziała z organami państwowymi i samorządowymi, stowarzyszeniami, organizacjami oraz instytucjami, których celem jest współdziałanie w wykonywaniu kary. Prowadzona jest również współpraca ze szkołami wyższymi i placówkami naukowymi oraz osobami godnymi zaufania. Opieka zdrowotna świadczona jest przez personel medyczny zatrudniony w ambulatorium zakładu karnego. W miarę potrzeb osadzeni są kierowani na konsultacje również do placówek pozawięziennej służby zdrowia²⁷.

²⁶ <https://sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-lubliniec> (dostęp: 9.01.2020).

²⁷ Zob.: A. Krawczyńska, *Matki w Krzywańcu*, „Forum Służby Więziennej” 2019, nr 8, s. 19-21.

Zakład Karny w Krzywańcu utworzony został w 1963 r. po przejściu budynków od Wojska Polskiego, jako jednostka dla kobiet pierwszy raz karanych. Od 1979 r. na jego terenie znajduje się Dom Matki i Dziecka (26 miejsc). W latach 1968-1990 w przywięziennym zespole szkół zawodowych prowadzone było nauczanie. Do 1994 r. istniało przywięzienne przedsiębiorstwo produkcji odzieżowej. Teren całego zakładu obejmuje 7,8 ha (pierwotnie ponad 13 ha), zabudowa jest typu pawilonowego. W latach 2004-2016 prowadzone były liczne inwestycje dotyczące rozbudowy jednostki, w ramach których powstały nowe pawilony oraz dokonano wielu modernizacji istniejących już budynków (kotłowni, kuchni, oddziałów mieszkalnych). Powstała również nowa hala produkcyjna, w której skazani pracują przy produkcji mebli tapicerowanych²⁸.

Zakład Karny w Grudziądzu Nr 1 (woj. kujawsko-pomorskie, podległy OISW w Bydgoszczy) w 1949 r. zmienił profil na żeński. W zakładzie pozostawała mała grupa skazanych mężczyzn, zatrudnionych przy pracach gospodarczych. Kolejne lata przynosiły zmiany, np. w pojemności i przeznaczeniu jednostki. Zawsze istniał szpital więzienny, do roku 1993 z oddziałami: wewnętrznym, chirurgicznym z ambulatorium, z izbą chorych, z oddziałem położniczo-ginekologicznym (istnieje jako jedyny w kraju do dnia dzisiejszego) oraz oddziałem leczniczo-wychowawczym dla skazanych z anomaliami psychicznymi. Od 1949 r. istniała w zakładzie karnym możliwość wychowywania dzieci w tzw. „żłobku”, później domu dla matki i dziecka do 3 roku ich życia²⁹.

Skazane kobiety od roku 1957 mogły i mogą uzupełniać wykształcenie: najpierw w zbiorczym zakładzie szkolnym, dziś w zespole szkół dla dorosłych w zakresie gimnazjum i programu zasadniczej szkoły zawodowej (w kierunku odzieżowym i gastronomicznym). Od lat 50. XX wieku w zakładzie szeroko realizowano zatrudnienie podopiecznych osadzonych w przemyśle odzieżowym. W latach 1972-2003 na terenie jednostki funkcjonowało przedsiębiorstwo przemysłu odzieżowego, dające zatrudnienie odpłatne głównie skazanym kobietom. W 1983 r. w jednostce zorganizowano oddział terapeutyczny dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, a w roku 1995 – oddział terapeutyczny dla kobiet uzależnionych od alkoholu. Aktualnie

²⁸ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-krzywancu> (dostęp:10.01.2020).

²⁹ Szerzej na temat odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety ciężarne i matki w Polsce zob.: H. Reczek, *Oddziaływania wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, pr. zb. pod red. B. Hołysta i S. Redo, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996, s. 481-485.

jest zakładem karnym typu zamkniętego z oddziałami zakładu karnego typu półotwartego i aresztu śledczego dla kobiet i mężczyzn. Karę pozbawienia wolności odbywają tu osadzeni młodociani, odbywający karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, a także w przypadku kobiet – recydywistki penitencjarne. Pojemność jednostki to 1426 osadzonych, w tym 26 miejsc w domu dla matki i dziecka oraz 13 miejsc w oddziale ginekologiczno-położniczym.

W jednostce funkcjonują obecnie:

- oddział terapeutyczny dla skazanych kobiet uzależnionych od alkoholu, oddział terapeutyczny dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo,
- oddział ginekologiczno-położniczy,
- dom dla matki i dziecka,
- centrum kształcenia ustawicznego.

Obok specyficznych oddziaływań wychowawczych, np. kierowanych do kobiet ciężarnych, matek, uczennic, w jednostce realizowane są różne programy sprzyjające readaptacji społecznej skazanych kobiet. Korzystają one z bardzo szerokiej oferty zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych na terenie zakładu karnego i poza więziennymi murami, np. uczestniczą w zajęciach klubu pracy, biorą udział w kursach współfinansowanych ze środków unijnych. Osadzone chętnie podejmują pracę na rzecz środowiska lokalnego: odpłatnie w grudziądzkich i podmiejskich firmach oraz nieodpłatnie na rzecz samorządu terytorialnego, organów administracji publicznej, jak i przy pracach wykonywanych na cele charytatywne.

Co ciekawe, od dziesięciu lat jednostka organizuje ogólnopolskie seminaria naukowe – cykl pt. „Kobieta w izolacji”, w których uczestniczą środowiska naukowe z terenu całego kraju oraz więzienni praktycy³⁰.

Oddział Zewnętrzny w Czersku (woj. kujawsko-pomorskie, podległy OISW w Bydgoszczy) organizacyjnie podlega Zakładowi Karnemu w Koronowie. Jest jednostką typu otwartego z oddziałem półotwartym, przeznaczonym dla skazanych kobiet młodocianych, odbywających karę po raz pierwszy i recydywistek penitencjarnych. Przebywają tu również skazani mężczyźni zatrudnieni przy pracach konserwacyjno-remontowych. Pojemność OZ ustalona jest na 129 miejsc.

Jednostka mieści się w budynkach przedwojennego sądu grodzkiego. W 1958 r. podjęto decyzję o utworzeniu zakładu karnego, który związany

³⁰ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu> (dostęp: 10.01.2020).

był z Centralnym Więzieniem w Potulicach. Następnie utworzono więzienie specjalne dla matek z dziećmi, na terenie którego mieścił się żłobek. Taką funkcję zakład pełnił do końca lat 60. W 1970 r. przekształcony został w ośrodek przystosowania społecznego dla kobiet. W Polsce w tym okresie funkcjonowało jeszcze kilka takich ośrodków. Wszystkie w roku 1990 r. zostały zlikwidowane, a jednostkę w Czersku poddano kolejny raz reorganizacji, tworząc Oddział Zewnętrzny Zakładu Karnego Nr 1 w Grudziądzu. W 1991 r. w Czersku utworzono samodzielny zakład karny dla kobiet o charakterze ośrodka pracy. Kolejna zmiana nastąpiła w 1996 r., kiedy to jednostka stała się zakładem otwartym, a w 1999 r. wydzielono w niej jeden z oddziałów jako półotwarty, również przeznaczony dla skazanych kobiet. W 2013 r. ZK w Czersku przekształcono w OZ Aresztu Śledczego w Chojnicach, a od 2018 r. funkcjonuje jako Oddział Zewnętrzny podległy Zakładowi Karnemu w Koronowie.

Na terenie jednostki znajduje się zakład produkcyjny firmy odzieżowej „Sara” z siedzibą w Grudziądzu, który zatrudnia skazane kobiety. W czasie pobytu w OZ kobiety mogą korzystać ze znajdującego się w oddziale mieszkalnym punktu bibliotecznego oraz świetlicy. Na terenie jednostki organizowane są liczne kursy zawodowe, programy readaptacyjne, spotkania grupy AA oraz prowadzona jest działalność duszpasterska. Jednostka współdziała również z instytucjami państwowymi, samorządami oraz stowarzyszeniami³¹.

Zakończenie

Kobiety, które odbywają karę pozbawienia wolności stanowią specyficzną i bardzo zróżnicowaną grupę wśród osób przebywających w jednostkach penitencjarnych. Jak stwierdzono wcześniej, kobiety mają znacznie większe trudności z przystosowaniem się do warunków izolacji penitencjarnej niż mężczyźni. Potrzebują większego wsparcia ze strony personelu więziennego (psycholog, wychowawca, służba zdrowia, duszpasterz).

Skazane kobiety przebywają w więzieniach w związku z popełnieniem różnych kategorii przestępstw, dość często wykazują wysoki poziom demoralizacji i są dla personelu więziennego bardzo trudne

³¹ <https://sw.gov.pl/strona/opis-oddzial-zewnetrzny-w-czersku> (dostęp: 9.01.2020).

do „wychowawczego prowadzenia”. Najczęściej powodem izolacji kobiet jest kradzież, posiadanie narkotyków, oszustwo, włamanie, a także przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu. Za zabójstwo odbywa karę kilkaset kobiet (mężczyzn-zabójców jest ok. 3800). Okolicznościami dodatkowo zaburzającymi możliwości oddziaływania penitencjarnego są: uzależnienie od alkoholu, środków odurzających i psychotropowych oraz zaburzenia psychiczne. Szczególną okolicznością jest również fakt, iż kobiety często są, jak pisano powyżej, ofiarami przemocy domowej (konieczność specjalnego wsparcia psychologicznego)³².

Współcześnie w Polsce obowiązujące regulacje oraz praktyki związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności wobec kobiet uwzględniają międzynarodowe standardy.

Kobiety odbywające karę wymagają stosowania wobec nich specjalistycznych oddziaływań, w ramach posiadanych przez więziennictwo możliwości (praca, nauka, zajęcia kulturalno-oświatowe, sportowe, duszpasterstwo), z których chętnie korzystają. Ważne jest, aby programy wychowawcze (w postaci indywidualnych programów oddziaływań) dedykowane kobietom przez SW były dostosowywane do ich indywidualnych sytuacji, osobistych warunków, potrzeb oraz były realne do zrealizowania, by finalnie mogły pomóc skazanym powrócić do społeczeństwa.

Należy zgodzić się z wnioskami sformułowanymi przez M. Teleszewską w podsumowaniu interesująco napisanej pracy doktorskiej, a zwłaszcza w zakresie: konieczności zwiększenia opieki wychowawczo-psychologicznej (etaty), zwiększenia liczby oddziałów (cel) dla kobiet w jednostkach penitencjarnych niektórych rejonów Polski, aby umożliwić odbywanie kary jak najbliżej miejsca zamieszkania, większego zróżnicowania i dopasowania oferty edukacyjnej, atrakcyjniejszej dla rynku pracy w porozumieniu SW z organizacjami pozarządowymi oraz w sprawie większego, skuteczniejszego zapewnienia skazanym pomocy i wsparcia w okresie przygotowywania do zwolnienia i opuszczenia zakładu karnego (we współpracy z sądową służbą kuratorską i instytucjami pomocy społecznej)³³.

³² Szerzej zob.: G. Linder, *O kobietach w izolacji*, „Forum Służby Więziennej” 2019, nr 2, s. 20-22.

³³ M. Teleszewska, op. cit., s. 271-275.

Bibliografia

- Andraszczyk W., *Przestępczość kobiet w wybranych teoriach kryminologicznych – konteksty płci kulturowej*, „Resocjalizacja Polska” 2017, nr 14.
- Biel K., *Przestępczość dziewcząt*, [w:] W. Kubik, Br. Urban (red.), *Uwarunkowania i wzory marginalizacji społecznej współczesnej młodzieży*, Kraków 2005.
- Bonda K., *Polskie morderczynie*, Warszawa 2008.
- Brzezińska J. (red.), *Przestępczość kobiet*, Monografie, Warszawa 2017.
- Keller K., *Modernizacja systemu penitencjarnego w Polsce – koncepcja oddziałów penitencjarnych*, [w:] P. Szczepaniak (red.), *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*, Warszawa 2013.
- Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998-2008*, pod red. I. Dybalskiej, Warszawa 2009.
- Krawczyńska A., *Matki w Krzywańcu*, „Forum Służby Więziennej” 2019, nr 8.
- Lewandowski G., *Kobieta w zakładzie karnym*, Warszawa 1994.
- Linder G., *O kobietach w izolacji*, „Forum Służby Więziennej” 2019, nr 2.
- Malec J., *Przestępczość to ciekawe zjawisko – kryminologia nieelitarna*, Warszawa 2006.
- Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72-73, numer specjalny.
- Pomiankiewicz J., *Wykonanie tymczasowego aresztowania i kary pozbawienia wolności wobec kobiet w Polsce – zarys zagadnienia*, [w:] *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Problemy administracji, zarządzania i ekonomii*, red. nauk. R.M. Czarny i K. Spryszak, Toruń 2012.
- Pytel M., Hamera P., *Kobiety w warunkach izolacji penitencjarnej*, [b.d.] dostępne: <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-krzywancu-kobiety-w-warunkach-izolacji-penitencjarnej>
- Reczek H., *Oddziaływania wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, pr. zb. pod red. B. Hołysta i S. Redo, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996.
- Sakowicz T., *Resocjalizacja skazanych kobiet w Polsce: teoria i praktyka; propozycje rozwiązań systemowych*, [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce-w poszukiwaniu skuteczności*, pr. zb. pod red. H. Machela, Gdańsk 2006.
- Sitnik K., *Odmienności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet w obowiązującym ustawodawstwie polskim*, „Acta Erasmiiana”, *Prace z zakresu integracji europejskiej oraz nauk penalnych*, red. M. Sadowski, P. Szymaniec, Katedra Doktryn Politycznych i Prawnych Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011, dostępne w wersji elektronicznej: <https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/40897/019.pdf>

Sitnik K., *Uwagi dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przywieźniennych Domach dla Matki i Dziecka*, „Nowa kodyfikacja prawa karnego” 2012, t. XXVIII, pod. red. T. Kalisza, Uniwersytet Wrocławski.

Teleszewska M., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet*, Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2018 (rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. G.B. Szczygieł), dostępne: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7112/1/M_Teleszewska_Wykonywanie_kary_pozbawienia_wolnosci_wobec_kobiet.pdf.

Akty prawne:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r., poz. 523).

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848).

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. o ustanowieniu „Programu modernizacji Służby Więziennej w latach 2017-2020” (Dz.U. z 2016 r., poz. 2176).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2016 r., poz. 2231).

Zarządzenie nr 23/18 Dyrektora SW z dnia 18 kwietnia 2018 r. w sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych.

Instrukcja nr 2/2018 Dyrektora Generalnego SW z 21 listopada 2018 r. w sprawie postępowania z osadzonymi kobietami.

Netografia:

[http://www.sw.gov.pl/index.php/statystyki/72 BIS-03401-22/09/6616](http://www.sw.gov.pl/index.php/statystyki/72_BIS-03401-22/09/6616)

<http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-biezaca, grudzień 2019>

<https://sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as>

<https://sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-modernizacja-w-praktyce1>

<https://sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-lubliniec>

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-w-gruzdzadzu>

<https://sw.gov.pl/strona/opis-oddzial-zewnetrzny-w-czersku>

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-krzywancu>